

סמל הסטטוס החדש

סימה זלצברג

בעשור האחרון חלה עלייה חדה בביקוש לדרכונים אירופאיים בכלל וגרמניים בפרט. גורמים בשגרירות גרמניה ועורכי דין ישראלים המעורים בנושא מעריכים כי כ־100,000 ישראלים מחזיקים דרכון גרמני. סימה זלצברג התחקתה אחר הסיבות שגורמות לישראלים לבקש אזרחות גרמנית

לפני שנים אחדות נסעתי במסגרת עבודתי לביקור קצר בקייב. כשקיבלתי לידי את כרטיסי הטיסה ראיתי כי החזרה לארץ תיעשה בחברת לופטהנזה ותכלול חניית ביניים בפרנקפורט. "אני מוכנה לעשות הרבה למען העבודה, אך כף רגלי לא תדרוך על מטוס לופטהנזה, שלא לדבר על אדמת גרמניה", אמרתי לבוס שלי. לאחר מאמצים בלתי מבוטלים, שינויים לוגיסטיים ותוספת כספית לא קטנה, הוזמן לי כרטיס חדש עם חניית ביניים באמסטרדם.

מבחינתי "גרמניה איננה ארץ. גרמניה היא ארץ בלתי קיימת", כפי שנהג לומר אברהם שפט, אביה של אחת מחברותי ומי שהיה היועץ המשפטי של משרד הפנים, שהיה ניצול שואה יליד הונגריה. ואולם, אלפי ישראלים אינם שותפים לתחושה הזאת, ומוכנים לעשות הרבה כדי לזכות באזרחות ובדרכון גרמניים או אוסטריים. גורמים בשגרירות גרמניה ועורכי דין ישראלים המעורים בנושא מעריכים כי כ־100,000 ישראלים מחזיקים דרכון גרמני, וכי עיקר הביקוש לדרכונים גרמניים ואוסטריים החל בעשור האחרון. משיחה עם טג'ורבאן בלמאן, דוברת שגרירות גרמניה בישראל, עולה כי מספר הדרכונים שהשגרירות מנפיקה בשנים האחרונות הוא כ־7,000 בשנה בממוצע. יוסי הרפז, דוקטורנט לסוציולוגיה באוניברסיטת פרינסטון שחקר בעבודת המאסטר שלו באוניברסיטת תל אביב את נושא הביקוש לדרכונים אירופיים בישראל, מציין שהביקוש הזה התעצם משנת 2000 בקירוב. בהתבססו על נתונים שאסף משגרירות גרמניה בישראל בשנים 2000-2007, הוא מרגיש את העלייה החדה שחלה בעשור האחרון בביקוש לדרכונים גרמניים. ממצא זה מלמד, לדעתו, ש"ישראלים רבים, שהחזיקו באזרחות גרמנית אך נמנעו מלהוציא דרכון - ככל הנראה מבושה - החליטו בעשור האחרון לבקש דרכון גרמני". גם הנתונים שקיבלתי מקונסול אוסטריה, גרהאט לוט, מלמדים כי הביקוש לדרכונים אוסטריים החל בשנת 2001, לאחר שאוסטריה שינתה את החוק בנושא. עד אז אזרח אוסטרי לא היה יכול להיות בעל אזרחות כפולה, ומי שהיה בבעלותו דרכון של מדינה אחרת איבד אוטומטית את אזרחותו האוסטרית. בשנת 2001 שונה החוק, ונקבע כי בעלי אזרחות ישראלית יוכלו להיות גם בעלי אזרחות ודרכון אוסטריים - "אם הם זכאים לכך". לוט מציין כי בשגרירות אוסטריה בתל אביב רשומים כ־6,000 אזרחים אוסטרים הנושאים גם אזרחות ישראלית. יותר מ־5,000 מהם הם יהודים ישראלים.

פרופ' משה צימרמן, ראש המרכז להיסטוריה גרמנית על שם ר' קבנר באוניברסיטה העברית בירושלים, סבור כי מדובר בתופעה בעלת שני היבטים: "מדובר בזכות של אנשים לממש את מה שנגזל מהם; אזרחותם שלהם או של אבותיהם נשללה מהם בשנת 1941 לפי סעיף 2 לתקנה 11 של חוקי נירנברג". בשנת 1949 ביטלה החוקה הגרמנית את החוק הזה, ונקבע כי יהודים יכולים לקבל בחזרה את אזרחותם באמצעות הגשת בקשה להשבת אזרחות. ההיבט השני, שפרופ' צימרמן מתייחס אליו, הוא קיומה של "מגמה אוניברסלית, מגמה של גלובליזציה, שהאדם יכול להיות אזרח של יותר ממדינה אחת". קרי, הביקוש לדרכון גרמני איננו מיוחד לישראלים המצטיידים בו, אלא הוא חלק מתופעה גלובלית של נשיאת אזרחות כפולה. רבים בעולם נושאים יותר מאזרחות אחת. במסגרת המגמה הזאת, אלפי ישראלים פונים בעשור האחרון לשגרירויות של המדינות האירופיות שמהן עלו הוריהם בבקשה לקבל אזרחות ודרכון. אבל שיעור הישראלים הפונים בבקשה הזאת לגרמניה גדול לאין ערוך משיעור הישראלים הפונים בבקשה דומה למדינות אחרות, כפי שמעידים הנתונים שקיבלתי משגרירויות אחדות (שגרירויות רומניה, פולין ואוסטריה דיווחו כל אחת על 5,000-6,000 מתאזרחים ישראלים חדשים בעשור האחרון; לעומת שגרירות גרמניה שדיווחה על כ־7,000 מתאזרחים ישראלים חדשים בכל שנה מהשנים האחרונות), וכפי שמציג הרפז במאמרו "הביקוש לדרכון אירופי בישראל: אזרחות כפולה כהעברה בין-דורית וכסמל סטטוס" שעתיד להתפרסם בשנת 2012 בכתב-העת "מגמות".

פני שנים אחדות נסעתי במסגרת עבודתי לביקור קצר בקייב. כשקיבלתי לידי את כרטיסי הטיסה ראיתי כי החזרה לארץ תיעשה בחברת לופטהנזה ותכלול חניית ביניים בפרנקפורט. "אני מוכנה לעשות הרבה למען העבודה, אך כף רגלי לא תדרוך על מטוס לופטהנזה, שלא לדבר על אדמת גרמניה", אמרתי לבוס שלי. לאחר מאמצים בלתי מבוטלים, שינויים לוגיסטיים ותוספת כספית לא קטנה, הוזמן לי כרטיס חדש עם חניית ביניים באמסטרדם.

מבחינתי "גרמניה איננה ארץ. גרמניה היא ארץ בלתי קיימת", כפי שנהג לומר אברהם שפט, אביה של אחת מחברותי ומי שהיה היועץ המשפטי של משרד הפנים, שהיה ניצול שואה יליד הונגריה. ואולם, אלפי ישראלים אינם שותפים לתחושה הזאת, ומוכנים לעשות הרבה כדי לזכות באזרחות ובדרכון גרמניים או אוסטריים. גורמים בשגרירות גרמניה ועורכי דין ישראלים המעורים בנושא מעריכים כי כ־100,000 ישראלים מחזיקים דרכון גרמני, וכי עיקר הביקוש לדרכונים גרמניים ואוסטריים החל בעשור האחרון. משיחה עם טג'ורבאן בלמאן, דוברת שגרירות גרמניה בישראל, עולה כי מספר הדרכונים שהשגרירות מנפיקה בשנים האחרונות הוא כ־7,000 בשנה בממוצע.

יוסי הרפז, דוקטורנט לסוציולוגיה באוניברסיטת פרינסטון שחקר בעבודת המאסטר שלו באוניברסיטת תל אביב את נושא הביקוש לדרכונים אירופיים בישראל, מציין שהביקוש הזה התעצם משנת 2000 בקירוב. בהתבססו על נתונים שאסף משגרירות גרמניה בישראל בשנים 2000-2007, הוא מרגיש את העלייה החדה שחלה בעשור האחרון בביקוש לדרכונים גרמניים. ממצא זה מלמד, לדעתו, ש"ישראלים רבים, שהחזיקו באזרחות גרמנית אך נמנעו מלהוציא דרכון - ככל הנראה מבושה - החליטו בעשור האחרון לבקש דרכון גרמני". גם הנתונים שקיבלתי מקונסול אוסטריה, גרהאט לוט, מלמדים כי הביקוש לדרכונים אוסטריים החל בשנת

ד"ר סימה זלצברג היא מרצה במחלקה ליהדות זמננו, אוניברסיטת בר-אילן

שהיתה ילידת גרמניה, הם ידעו לספר שטרם עלייתה ארצה היא נישאה בנישואים פיקטיביים עם אדם בשם וולף כדי לקבל סרטיפיקט.

לוי מספר שהחוק הגרמני אוסר על אזרחי גרמניה לשרת בהתנדבות בצבאות זרים. מכיוון שכך, הוא מסביר, "ישראלים בעלי אזרחות גרמנית המשרתים בצבא הקבע מאבדים את אזרחותם, שכן צבא הקבע אינו בגדר שירות חובה אלא בגדר שירות בהתנדבות. אם שירתת בקבע לפני קבלת האזרחות הגרמנית אז אין בעיה, אבל אם התחלת לשרת לאחר קבלת האזרחות, חלות עליך החובות והזכויות, ומכאן שאסור לך לשרת בקבע, אלא אם קיבלת את אישורו של משרד ההגנה הגרמני. ופה יש נקודה מעניינת - אם אתה מבקש אישור, אתה מקבל, אבל הנקודה היא עצם בקשת האישור, כי הגרמנים הם גרמנים. אם לא ביקשת, פג תוקף הדרכון הגרמני". ואז, ממשיך לוי, "על האדם לפנות לשגרירות בבקשה לדרכון חדש, ומגישים בקשה להקלה בנסיבות וכו'".

פרופ' צימרמן, כיצד ניתן להבין את התופעה של יהודים המעוניינים באזרחות ובדרכון של מדינה ששללה את אזרחותם ורצחה שישה מיליון מבני עמם?

"הגירתם של היהודים האלה לארץ ישראל לא היתה מרצון אלא מתוך כפייה, ולכן אפשר בהחלט להצדיק את רצונם להשיב לעצמם את האזרחות. מבחינתם 'גרמניה האחרת' חייבת להשיב להם את האזרחות שניטלה מהם".

גם עו"ד לוי אינו שופט את היהודים שמבקשים אזרחות גרמנית. "יהודים רבים חזרו אחרי המלחמה לגרמניה", הוא אומר. "היו ביניהם גם קומוניסטים מפורסמים, כמו הסופר ארנולד צווייג. גם רבים מאלה שיצאו ממחנות העקורים המשיכו את חייהם בגרמניה. איגנץ בוביס, ממנהיגי יהדות גרמניה אחרי השואה, החל את הקריירה שלו ממכירת סיגריות במחנות. אחר כך הוא ניהל בתי זונות, ובמהלך השנים הפך לאחד מעשירי הקהילה היהודית בגרמניה ולאחר ממנהיגיה הבולטים. כאשר טיילתי באזור ברגן בלזן, שזה אזור מאוד יפה, פגשתי שם יהודים משוחררי המחנה שמתגוררים ממש בסמוך. הם סיפרו כי בצאתם מן המחנה הם מצאו זה את זה, נישאו, ומאז הם גרים שם. אני למדתי לא לשפוט ניצולי שואה. כאשר מדובר באדם שעבר את השואה - אני לא שואל על השקר שהוא משקר לעצמו או לזולת, אני לא שואל על הבחירות שלו, כי הוא עד יום מותו חי עם המוטו 'אני חייב לשרוד'".

אבל מה לגבי ילדיהם ונכדיהם? אלה אזרחי ישראל שלא עברו את השואה ומבקשים אזרחות גרמנית.

לוי: "יש להם שיקולי תועלת! למשל, אתה לא יכול לנסוע לאינדונזיה עם דרכון ישראלי, אבל עם דרכון גרמני תוכל. או, למשל, אינך צריך ויזה לארצות הברית אם ברשותך דרכון גרמני. ובכלל, המלגות הכי טובות לסטודנטים מגיעות מגרמניה. לאנשים זה כדאי מסיבות כלכליות, והכסף מסנוור ומוחק כל ערך וכל אידיאולוגיה".

גם אמנת שֶׁנְגֵן, שנחתמה בי-1985 והסירה את הגבולות הפנימיים בחלק גדול מאירופה, היא סיבה טובה לרצות דרכון גרמני, מסביר עו"ד אסן. "הדרכונים של כל מדינות האיחוד האירופי הם באותו צבע. בגדול כתוב עליהם 'האיחוד האירופי' ומתחת - שם המדינה. וכך, הדרכון הגרמני או האוסטרי מאפשר לבעליו ללמוד בכלייה או לעבוד בהולנד".

יוסי הרפז מראה במחקרו שרבים ממבקשי הדרכון הנוסף רואים בהחלטתם אקט רציונלי המונע על ידי היתרונות

על ההיבטים המשפטיים של הזכאות לקבלת אזרחות ודרכון גרמניים שמעתי מפיו של עו"ד יואל לוי, שהוא מומחה בנושא הזה ובמשפט הגרמני. לוי היה סגן יו"ר ועד מחוז תל אביב בלשכת עורכי הדין, והוא מזכיר האגודה לרפואה ולמשפט בישראל, חבר בהנהלת האגודה האמריקאית לגנאולוגיה וממייסדי עמותת המשפטנים ישראל-גרמניה. לדבריו: "כל מדינה מגדירה לעצמה אם היא מוכנה להתיר לאזרחיה להיות בעלי אזרחות כפולה. גרמניה אינה מוכנה להתיר זאת. כלומר, אזרח גרמני אינו יכול להיות בעל עוד אזרחות. אבל יש גם יוצאים מן הכלל, והם יהודים שאזרחותם נשללה מהם בגלל יהדותם. על פי החוק הגרמני משנת 1949, אזרחי גרמניה שאזרחותם נשללה מהם בין עשרים בינואר 1933 לשמונה במאי 1945 מסיבות פוליטיות של גזע או דת, הם וצאצאיהם יכולים לבקש להשיב להם את אזרחותם הגרמנית".

עו"ד לוי, וכמוהו עו"ד דן אסן, המתמחה אף הוא במשפט הגרמני ובנושא של האזרחות הגרמנית, מסבירים כי האזרחות הגרמנית היא אזרחות "על פי דם" (jus sanguinis). כלומר, היא פונקציה של אזרחות ההורים ולא של מקום הלידה. לכן, כל מי שנולד לאב שבעת הלידה היה בעל אזרחות גרמנית, ללא קשר למקום הולדתו, יהיה אזרח גרמני. לעומת זאת, לא כל מי שנולד בגרמניה יהיה באופן אוטומטי אזרח גרמני. לוי: "היו מאות מקרים שטיפלתי בהם, שהלקוחות טענו שהאבא או הסבא היו אזרחים גרמנים, שירתו בצבא הגרמני וכיוצא באלה, אך לאחר בדיקת הרישומים בגרמניה התברר שלא היתה להם אזרחות גרמנית. מתברר שכמחצית מהיהודים שהיו בגרמניה ערב מלחמת העולם השנייה לא היו אזרחי גרמניה".

מיהם הצאצאים הזכאים לקבלת האזרחות?

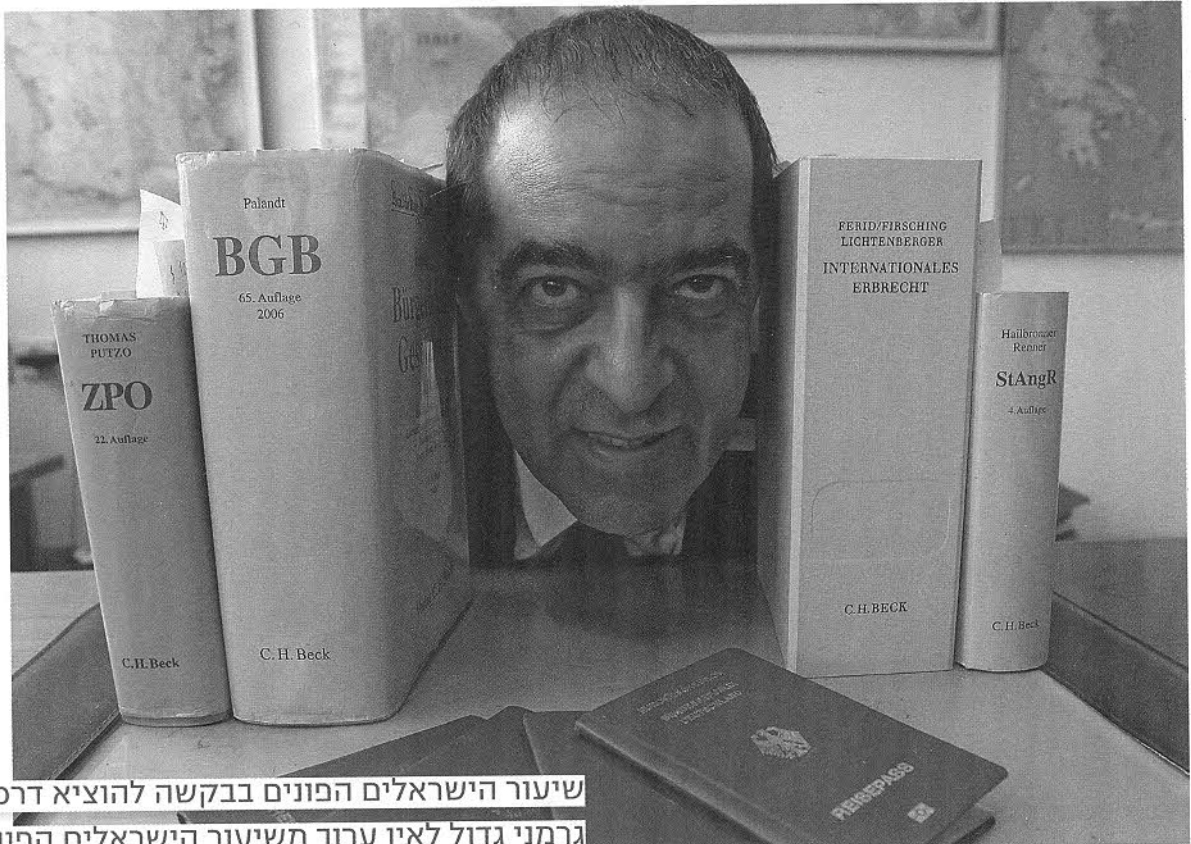
לוי: "על פי כללי הביורוקרטיה הגרמנית, מי שנולד לפני אחד באפריל 1953 צריך להוכיח כי אביו (או סבו מצד אביו) היה בעל אזרחות גרמנית. מי שנולד לאחר מכן, עד 31 בדצמבר 1974, יכול לקבל אזרחות גרמנית אם אמו היתה בעלת אזרחות גרמנית בעת לידתו עד שהנאצים שללו אותה; ומי שנולד אחרי אחד בינואר 1975, די בכך שאחד ההורים או הסבים היה אזרח הרייך הגרמני עד שהנאצים שללו את זכויותיו".

לוי ואסן מסבירים, כי אדם שנולד לאחר שלילת אזרחות ההורה, וההורה טרם חידש את אזרחותו, זכאי לבקש באופן עצמאי את חידוש האזרחות, והדבר יעלה בידו אם על פי דיני האזרחות הרגילים של גרמניה הוא היה אזרח גרמני אלמלא שלילת האזרחות. "מי שאזרחותו נשללה ממנו, לא רואים אותו כאזרח גרמני, כל עוד הוא לא מבקש 'ליישם' את זכותו לקבלת האזרחות", מסביר אסן. "את הבקשה יש להגיש לרשות הפדרלית למנהל בגרמניה. לבקשה יש לצרף מסמך המעיד על קיום האזרחות הגרמנית בעבר, וכן את כל המסמכים המקשרים בין אותו אזרח לבין המבקש (תעודות נישואים, לידה ושינוי שם). משרדיהם של לוי ואסן עוסקים בין היתר באיתור מסמכים המעידים על אזרחות בגרמניה. 'בגרמניה כמו בגרמניה', אומר לוי, "יש תיעוד מלא לכל אדם בכל עת".

מאילו שנים?

לוי: "התעודה העתיקה ביותר שאליה הגעתי היתה משנת 1730, אך יש ישנות יותר. רק כדי להמחיש לך את מידת התיעוד שלהם, אספר לך, שכאשר הלכתי - רק בגלל הסקרנות - לרשות הפדרלית למנהל כדי ללמוד מה ידוע להם על אמי,

**שיעור הישראלים הפונים בבקשה להוציא דרכון
גרמני גדול לאין ערוך משיעור הישראלים הפונים
בבקשה דומה למדינות אחרות, כפי שמעידים
הנתונים משגרירויות אחדות: שגרירויות רומניה, פולין
ואוסטריה דיווחו כל אחת על 5,000-6,000 מתאזרחים
ישראלים חדשים בעשור האחרון; לעומת שגרירות
גרמניה שדיווחה על כ־7,000 מתאזרחים ישראלים
חדשים בכל שנה בשנים האחרונות**

עו"ד דן אסן: "הגישה היא: ממי שאתה יכול לקבל - קח"

אגב, ארגון יוצאי מרכז אירופה מסרב לנקוט עמדה בנושא, כפי שניתן ללמוד ממסמך המגדיר את קשרי הארגון עם גרמניה והארצות דוברות הגרמנית, אשר אושר בישיבת הנשיאות של הארגון בנובמבר 2008: "בהיות הנושא טעון, רגיש ובעל משמעות עמוקה ורגשית, על כל חבר להחליט בעצמו על העמדה בה ינקוט בקשריו וביחסיו עם הארצות דוברות הגרמנית בכלל ועם גרמניה בפרט. לפיכך אין הארגון רוצה ואינו יכול לגבש עמדה מוסכמת ואינו נוקט עמדה רשמית."

הדרכון כפוליטת ביטוח

ישראלים החלו לבקש דרכון גרמני מאז 1965, השנה בה כוננה ישראל וגרמניה המערבית יחסים דיפלומטיים. אבל לדברי יואל לוי, נפילת חומת ברלין ב־1989 ואיחוד גרמניה ב־1990 הם שהובילו להאצת התהליך. "נפילת החומה יצרה אפקט אדיר, שהוביל את המסר 'אנו כעת חופשיים לקשור קשרים זה עם זה ללא הבדלי גזע, מוצא, דת ומין', וזה הלחל גם בקרב ישראלים צאצאי יוצאי גרמניה."

הכלכליים הגלומים באזרחות אירופית. גישה זו, אותה הוא מכנה "הגישה הפרקטית", מתבטאת לדבריו בכך ש"כמעט כל המרוויינים השוו את השגת האזרחות לרכישת מוצר". כך למשל מתייחסת אורית ס' לרצונה באזרחות אוסטריה: "אני עוברת כחודשיים בשנה באירופה וזה מאוד מקל עלי". היא לא מתכחשת להתלבטויות הקשות שהתלוו לתהליך: "זה נושא מאוד בעייתי. היתה לי הרגשה שלא במקרה אבא שלי לא חידש את אזרחותו האוסטרית. ולכן הרבה שנים לא העזתי לבקש דרכון. עשיתי את זה רק שבע שנים לאחר פטירתו. הדרך שלי 'לפתור' את האמביוולנטיות שלי בעניין ולהמתיק את התחושה היתה להתייחס לדרכון הזה מתוך גישה עניינית פרקטית, ולראות בו דרכון אירופי". ואורית מוסיפה ואומרת: "כן, הם עשו משהו בלתי נסבל, רצחו אותנו, טבחו בנו, ועשיתי את הדרכון - לא בדיוק מתוך נקמה אבל מתוך תחושה שהם חייבים לי, שהם צריכים להחזיר משהו שלקחו, למנוע מהם את 'הרצחת וגם ירשת'."

על גישה אחרת ניתן ללמוד מדבריו של פרופ' אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד המרכז האוניברסיטאי הבינ־תחומי בהרצליה, בנאום שנשא בטקס שבו הוענק לו תואר דוקטור לשם כבוד באוניברסיטת היינריך היינה בדיסלדורף: "עם כל המרירות שחשו כלפי מדינתם [גרמניה], אשר בגדה בהם וכמעט הוציאה אותם להורג, הוּנְי לא הטיפו לשנאה או נקמה. להפך, הם האמינו בדיאלוג עם הדור החדש של הגרמנים. דור, אשר כפי שאני יכול להעיד, לא עצם את עיניו כלפי העבר, אלא הסיק את המסקנות ויצר חברה הומניסטית."

הוא סבור כי מדובר במקרה אנומלי של "אזרחות ללא הגירה". נוכח זאת, הרפו הניח כי הסיבות הפרקטיות-כלכליות לביקוש לדרכון אירופי והגישה הרואה בו "תעודת ביטוח" לשעת חירום אינן משמשות תשובה מספקת לעלייה בביקוש לדרכון הנוסף.

אילו עוד משמעותות מצאת בקרב הישראלים שנושאים דרכונים גרמניים?

הרפו: "בני דור ההורים שהוציאו דרכון גרמני אינם משתמשים בו כמעט לצרכים כלכליים או להגירה. יתרה מזאת: הם ממעטים להשתמש בו בנסיעותיהם לחו"ל ומעדיפים להציג דרכון ישראלי. יש מהם שאפילו מתביישים בדרכון הגרמני. מבחינתם, המשמעות העיקרית של הדרכון הנוסף היא היותו מעין מתנה שהם מעניקים לילדיהם. הם מזהים את הדרכון הגרמני כמשרת את האינטרס המשפחתי. בעבור בני הדור הצעיר, הדרכון הגרמני, בדומה לדרכון של כל מדינה אירופית אחרת, הוא מעין סמל סטטוס". הרפו מצא לכך ביטוי בשתי זירות מרכזיות. "האחת היא התור לבריכת הדרכונים באירופה. מחזיקי הדרכון האירופי אינם צריכים לעמוד עם שאר הנוסעים הישראלים, אלא פונים לתור המהיר המיועד לאזרחי האיחוד האירופי". כך, הדרכון מאפשר להם להפגין זהות אליטיסטית; זהות המשלבת למעשה שלוש זהויות: אשכנזית, אירופית ובעיקר גלובלית; זהות המבטאת את הגבולות המעמדיים בישראל לאורך קווי החלוקה המוכרים של אתניות, מאפיינים סוציו-אקונומיים והתנהגות תרבותית. הדרכון משמש אמצעי להצגת עמדות אליטיסטיות המבדלות את הדובר - בעל הדרכון האירופי - מישראלים אחרים, מהחברה הישראלית ה'קולקטיביסטית', ה'וולגרי', ה'פרימיטיבית' וה'בלתי מוסרית'". הם כמו אומרים: 'בכך שיש לי דרכון אירופי אני שייך לחברה הישראלית אבל לא שייך עד הסוף; אני ישראלי לגמרי אבל יש לי אופציה להיות אחר, שונה, לעזוב'.

האם זה חילול הקודש

בשיחותי עם עורכי הדין לוי ואסן לא יכולתי שלא לתהות על האופן שבו הגיעו לעיסוקם זה ועל תחושותיהם האישיות בנושא.

איך הגעת לעיסוק הזה?

לוי: "למרות ששני הורי ילידי גרמניה, הונכתי שאין לנסוע לגרמניה. אמי הגיעה לארץ כשהיתה בת עשרים ואחת. זה היה ב-1935 והיא באה במסגרת קבוצות הנוער שהתארגנו בידי אנצו סירני. אבי קרא את 'אוטואמנציפציה' של פינסקר והשתכנע שעליו לעלות ארצה. הורי הכירו כאן והיו בין מקימי כפר סירקין. אני עורך דין משנת 1964. ב-1990 באו לארץ עורכי דין מגרמניה וסיפרו שהם נלחמים בתופעת הניאו-נאציזם בגרמניה ושהם מרגישים בודדים במערכה. הם סיפרו שהם סופגים גינויים קשים במסגרת עבודתם בגלל פעילותם ושהם מחפשים תמיכה. כששמעתי את סיפורם התקשרתי ליעקב רובין ויחד הקמנו את עמותת המשפטנים ישראל-גרמניה, עמותה שיש לה ייעוד אחד בתקנון: להילחם בניאו-נאציזם. מאז אני נמצא בגרמניה לפחות חמש-שש פעמים בשנה כבר עשרים ואחת שנה".

הקשרים עם גרמניה הובילו את לוי להתמחות בייצוג לקוחות הנזקקים לכל מיני הליכים משפטיים בגרמניה. "כל השנים הללו", מדגיש לוי, "אני לא מפסיק לחקור את הגרמנים

אבל לא רק אירועים חיוביים תרמו להתגברות התופעה. הביקוש לדרכונים גואה בכל פעם שהמתח בישראל גובר. דן אסן: "מלחמת המפרץ, מלחמת לבנון השנייה, האינתיפאדה - מצב מלחמה ועלייה של המתח הבטחוני גורמים לעלייה בביקוש לדרכונים. והעובדה הזאת מלמדת שהמשמעות העיקרית של הדרכון היא פוליטת ביטוח". לבקשת אזרחות מהטעם הזה קורא הרפו "בקשה מתוך הגישה האפוקליפטית" והיא משקפת חרדה קיומית וחשש מפני חורבן המדינה.

ובכל זאת, כיצד ניתן לראות "פוליטת ביטוח" במדינה שיותר מכל מדינות העולם ניסתה להשמיד את העם היהודי... יש פה לכאורה מוטיב האישה המוכה. אתה רוצה לחזור אל מי שהכה אותך.

אסן: "הגישה הזאת אומרת שאתה צריך לדאוג לעצמך, ולא משנה מאיזו מדינה קיבלת את הדרכון. ממי שאתה יכול לקבל - קח. התחושה היא ש'הפעם אשמור על עצמי'. חוץ מזה, גרמניה נחשבת היום לירידה הכי טובה של ישראל, ומדובר בבני הדור השלישי, וקבלת הדרכון אינה מחייבת את הסבא, ניצול השואה, לקבל בחזרה את האזרחות הגרמנית... זאת ועוד: קבלת הדרכון אינה כוללת מילוי חובות כלשהם אם אינך חי בגרמניה, והיא אינה כרוכה בתהליך מורכב. הגרמנים אינם דורשים שום דבר פרט לכך שהסבא היה אזרח גרמני. והם מאוד נחמדים ומטפלים במהירות בבקשות".

נו, יעילות גרמנית...

"לא נכון. יש להם רצון אמיתי להקל על הישראלים בעניין הזה מתוך תפישה של פיצוי. לשפות אותם על העוול שנגרם להם. לדוגמה, מי שאין לו עדויות על האזרחות של אביו או של סבו, צריך לחפש בארכיונים ולהנפיק תעודת אזרחות, והדבר כרוך בתשלום אגרה. אנו כותבים לרשויות: 'הואיל והדבר הוא בעל אופי של פיצוי אני מבקש לוותר על האגרה'. והם כותבים לי בחזרה: 'אני מתבייש לבקש אגרה על התעודה הזאת'".

האם למבקשי האזרחות הגרמנית יש מאפיינים משותפים מסוימים?

"פלח האוכלוסייה הכי פחות מיוצג הוא מתנחלים ורתיים - כולל חרדים וחרד"לים. לגבי הציבור החרדי שאינו לאומי, מה שמעניין את אנשיו כשהם מגיעים אלי הוא הרווח הכספי. השאלה השכיחה ביותר שהם שואלים היא 'האם האזרחות או הדרכון יביאו לי רווח כספי? כמה יורו ארוויח בחודש?' וכשהם נענים בשלילה הם מאבדים עניין. הנושא של 'פוליטת ביטוח' מעניין אותם פחות משהוא מעניין פלחים אחרים בציבור הישראלי".

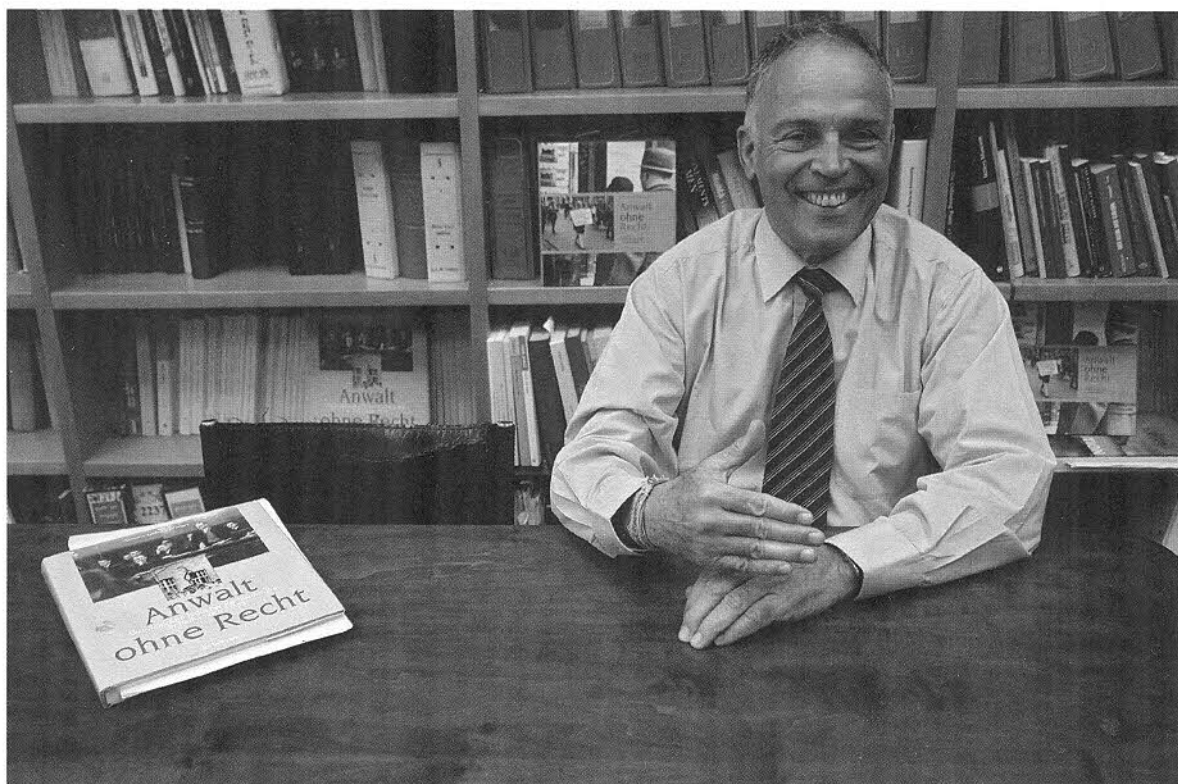
אולי כי יש להם פוליטה קבועה אצל הקב"ה...

"אולי... ואולי יש בקרבם פחות זכאים לדרכון".

חרף הביקוש הרב לדרכונים גרמניים, אומר אסן, "רק אחוז קטן מהמחזיקים בדרכונים משתמשים בהם לצורכי הגירה. מקרב הלקוחות שלי, פחות מאחוז אחד מהגרים. יש כאלה שמשתמשים בדרכון לשהייה בגרמניה לצורכי לימודים, אבל זה לא הגירה".

תימוכין לדבריו ניתן למצוא במחקרו של הרפו. הוא מצא כי בעשור האחרון אין מתאם בין הביקוש לדרכונים אירופיים לבין הגירה. לדבריו, "מעט מאוד מקרב עשרות אלפי האזרחים האירופים החדשים - ובכלל זה אזרחי גרמניה החדשים - עברו להתגורר באירופה. שיעור ההגירה מישראל בשנים האחרונות נמוך מאשר בשנות ה-90, ורוב הישראלים שמהגרים שמים פעמיהם לארצה"ב, קנדה ואוסטרליה - לא לאירופה". לפיכך

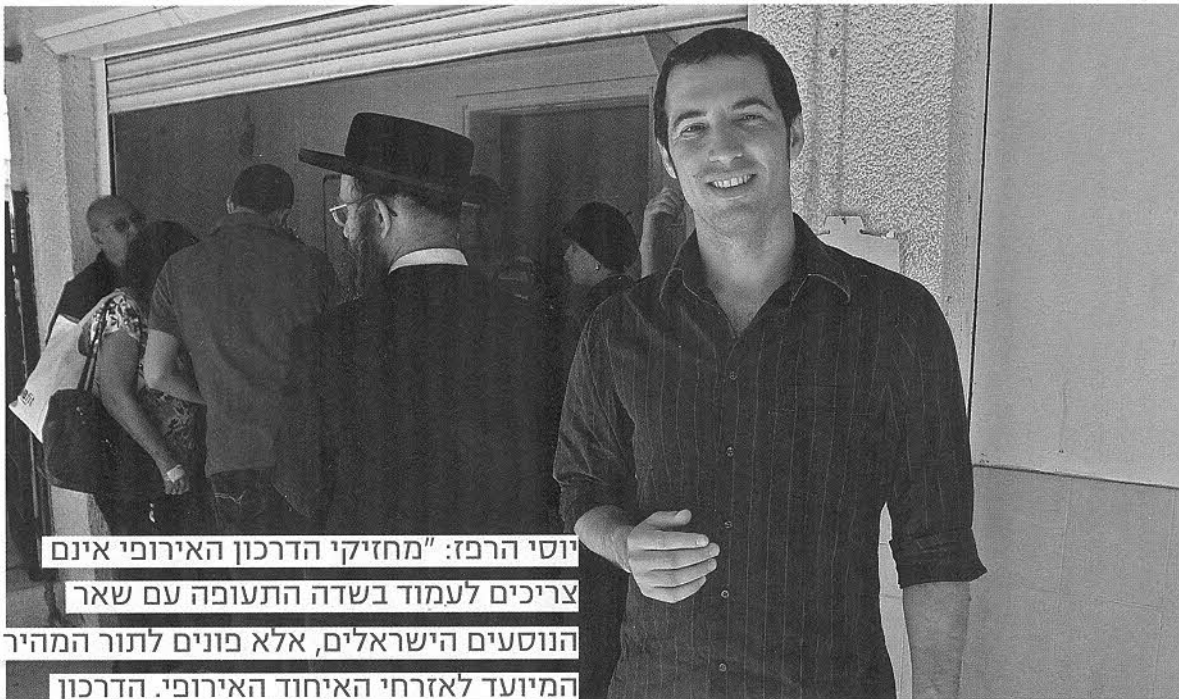
עו"ד יואל לוי: "כל מדינה מגדירה לעצמה אם היא מוכנה להתיר לאזרחיה להיות בעלי אזרחות כפולה. גרמניה אינה מוכנה להתיר זאת. כלומר, אזרח גרמני אינו יכול להיות בעל עוד אזרחות. אבל יש גם יוצאים מן הכלל, והם יהודים שאזרחותם נשללה מהם בגלל יהדותם. על פי החוק הגרמני משנת 1949, אזרחי גרמניה שאזרחותם נשללה מהם בין עשרים בינואר 1933 לשמונה במאי 1945 מסיבות פוליטיות של גזע או דת, הם וצאצאיהם יכולים לבקש להשיב להם את אזרחותם הגרמנית"

כשאני רואה את צעירי 'אות הכפרה והשלום' מגיעים לארץ, או את עורכי הדין שמתמחים אצלי במשרד, אני יודע שהם יתרמו להתמודדות עם העבר הנאצי בגרמניה, ובכך אני רואה את השכר לעמלי. ואם את זאת עשיתי - דייני בכך". בתום השיחה הציג אותי לוי לפני עורכת דין שפגשנו באקראי ואמר: "סימה רוצה להבין איך אני יכול להתפרנס מהעיסוק הזה של סיוע לקבלת דרכון גרמני". ואותה עורכת דין אמרה בתגובה, כשהיא כמו ממשכה את דבריו: "כשהוא עצמו לא נושא דרכון גרמני".

אתה באמת לא מחזיק דרכון גרמני? ולקוחות כן?

שאני פוגש על 'מה עשה אבא שלך בשנים... בגרמניה יש עשרים ושמונה לשכות עורכי דין ואני אחראי על הקשרים איתן, ואני שואל את כל עורכי הדין את השאלה הזאת. וכך, עורכי הדין מהלשכות השונות מספרים לי את שהם יודעים על מעללי אבותיהם בשואה. הגענו לכך שביום השואה האחרון ביקרו בישראל עשרה נציגים של לשכות עורכי הדין בגרמניה כדי להיות נוכחים בטקס המרכזי ביד ושם, ולאחר מכן נפגשו עם ניצולי שואה. הם באו לארץ למטרה הזאת בלבד!... התחום שלי הוא גרמניה, ואין נושא אחד בחיי גרמניה שאיני מעורב בו. יש לי בכית שתי ספריות גדולות, האחת בתחום המשפט והשניה על גרמניה. העיסוק הזה רוף אותי".

זה כעשור שלוי מנהל את עמותת המשפטנים ישראל-גרמניה. הוא גם יו"ר הוועדה ליחסים עם ארצות דוברות גרמנית בלשכת עורכי הדין, ויזם את המיזם להנצחת עורכי הדין היהודים שאיבדו את רשיונם בגלל חוקי הגזע של גרמניה הנאצית. המיזם כלל הוצאה לאור של הספר "עורכי דין ללא זכויות" ותערוכה שהוצגה בגרמניה, בישראל ובארצות הברית. לוי פעיל גם באגודת ירדי "אות הכפרה והשלום" - ארגון של מתנדבים מגרמניה שהוקם כדי להתמודד עם עברה של גרמניה בתקופה הנאציונל-סוציאליסטית ולקדם דיאלוג והבנה בין הדורות והתרבויות השונות. זאת ועוד: לוי מקפיד על קבלת מתמחים מגרמניה למשרדו. "בגרמניה ההתמחות נמשכת שלושים חודשים", הוא מספר, "והמתמחים יכולים להתמחות במדינה זרה במשך חצי שנה על חשבון המדינה. אני רואה בתקופת ההתמחות הזדמנות לנטרל ככל יכולתי את הרעל שיש בגרמניה עד עצם היום הזה נגד העם היהודי. משמעות הדבר היא בין היתר טיפול בבעיית הניאור-נאצים.

יוסי הרפז: "מחזיקי הדרכון האירופי אינם צריכים לעמוד בשדה התעופה עם שאר הנוסעים הישראלים, אלא פונים לתור המהיר המיועד לאזרחי האיחוד האירופי. הדרכון

מאפשר להם להפגין זהות אליטיסטית; זהות המשלבת למעשה שלוש זהויות: אשכנזית, אירופית ובעיקר גלובלית; המבדלות את הדובר - בעל הדרכון האירופי - מהחברה הישראלית ה'קולקטיביסטית', ה'וולגרית', ה'פרימיטיבית' וה'בלתי מוסרית'"

דרכון? סוגיית השילומים היא ברמה הלאומית, פה אני מדבר על אנשים פרטיים, ולכן אי אפשר לבוא בטענות אליהם. אבל מתברר שאינני היחידה המוטרדת מן המשמעות הסמלית הגלומה בקבלת אזרחות גרמנית או דרכון גרמני. "הגיעה אלי משפחה שביקשה שאסדיר לה דרכון גרמני", מספר לוי. "ובתום כל התהליך, שהיה כמובן כרוך בתשלום, הם קיבלו את הדרכון. כאשר הם פתחו אותו הם ראו - להפתעתם הרבה - שעל הדרכון כתוב בגדול 'האיחוד האירופי' ומתחת בקטן יותר 'הרפובליקה של גרמניה'. הם סירבו לקבל את הדרכון וגם סירבו לשלם. הם טענו שהם לא מסוגלים לשאת דרכון שכתוב עליו 'הרפובליקה של גרמניה'. הם חשבו שיהיה כתוב עליו 'האיחוד האירופי' בלבד..."

אני פותחת את הדוא"ל ועומדת לשגר את המאמר למערכת. המייל הראשון שמקדם את פני הוא לא אחר מאשר "קול קורא" למלגת לימודים. בתור שוחרת מלגות כרונית אני ממהרת לפתוח אותו ולא ממש מופתעת כאשר אני רואה שמדובר בקרן גרמנית. זוהי איננה כמובן הפעם הראשונה. אני לא טורחת להמשיך לקרוא. כהרגלי במקרים שכאלה אני מקישה מיד על DELETE.

לוי: "אין לי דרכון גרמני ואני מסרב לכך בכל תוקף. מבחינתי להיות אזרח גרמניה זה חילול הקודש. אבל אני עושה את זה ללקוחות כי אני לא שופט אף אחד. לאורך שנות עבודתי כעורך דין הגנתי במצפון נקי על שודדים, רוצחים ומרגלים. תפקירי הוא לבדוק ראיות למעשה שהם נאשמים בביצועו. זו העבודה של עורך דין, והשאלה 'למה אתה עושה את זה' היא שאלה שאי אפשר לשאול עורך דין. ופה זה בדיוק כמו להגן על השודד, הרוצח או המרגל. זה מאוד פשוט. החשיבה של תחום המשפט היא חשיבה מסוג מיוחד: בית המשפט הוא לא בית אמת ולא בית צדק, אלא בסך הכול בית משפט; יש כללים מנחים וצריך לפעול בהתאם. יש להבחין בין היותך איש מקצוע ובין העקרונות שלך. מבחינתי נשיאת דרכון גרמני היא חילול הקודש, אך לא מבחינת הלקוחות שלי."

שלא כמו לוי, לאסן היו לא מעט התלבטויות, "והיה עלי לקבל החלטה אם להיכנס לתחום הזה. כי אני ציוני מוצהר - עליתי מגרמניה מטעמי ציונות - וישראל היא המדינה שלי. אבל בסוף החלטתי ללכת על זה, כי ראיתי שבתחום הזה אין הרבה מומחים בארץ. בשל הביקוש הרב והעובדה שאני דובר גרמנית ובוגר לימודי משפטים בגרמניה, הבנתי שפה אוכל לתת ללקוחות שירות שאחרים אינם יכולים לתת. יש פה רווח כלכלי, ואני בהחלט לא מכחיש את העניין הזה... חוץ מזה, הבקשה לדרכון גרמני או אוסטרי היא עניין אישי. אם אדם מעוניין בדרכון - באיזו זכות אמנע ממנו את השירות הזה? וגם הריחוק בזמן עושה את שלו. השואה היתה לפני שישים ושש שנים."

דווקא משום כך ההימנעות מקבלת אזרחות גרמנית נושאת משמעות רבה, גם אם היא ברמה הסמלית בלבד. אסן: "הקפיצה הכלכלית של ישראל היתה בזכות דמי השילומים שישראל קיבלה מגרמניה. ואם המדינה נתנה לכך יד ולגיטימציה, איך אפשר לבוא בטענות לאדם פרטי שמבקש